

ادراکات اعضای هیات علمی و دانشجویان از تحولات آموزش عالی در عصر پسا کرونا

محبوبه زمانی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۲/۱۴

چکیده

مقدمه و هدف: آموزش عالی به عنوان اصلی ترین نهاد توسعه دهنده منابع انسانی تخصصی، در مسیر دستیابی به توسعه پایدار مبتنی بر ملاحظات جهانی شدن نقش حساسی را برعهده دارد. هدف از این پژوهش بررسی ادراکات اساتید و دانشجویان از وضعیت تحولات آموزش عالی در دوران پساکرونا است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است که با رویکرد کیفی از نوع تحلیل مضمون و با استفاده از راهبرد اکتشافی انجام شده است.

روش شناسی پژوهش: جامعه آماری تعداد ۳۵ نفر شامل اساتید شاغل در آموزش عالی و دانشجویان مقاطع مختلف شامل کارشناسی ارشد و دکتری در استان بوشهر بوده و نمونه گیری به صورت هدفمند (بر اساس شناخت و قضاوت محقق) و تا حد رسیدن به اشباع نظری انجام گرفته است. معیار ورود نمونه ها برای اساتید، حداقل تحصیلات فوق لیسانس بوده است. در نهایت ۱۵ نفر استاد و ۲۰ نفر دانشجو در تحقیق حاضر شرکت کردند. داده ها به وسیله مصاحبه های نیمه ساختاریافته و بر اساس الگوی مصاحبه های کیفی، در مدت زمان تقریبی بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه به شیوه های حضوری و مجازی در بستر شبکه های اجتماعی جمع آوری شد.

یافته ها: بر اساس یافته های پژوهش و با توجه به دسته بندی مضامین پایه و شناخت یک مضمون انتزاعی، ۶ مضمون فراگیر شامل ۱- مشکلات و محدودیت های وضعیت موجود و چالش های آموزش مجازی شامل ۱۴ مضمون سازمان دهنده، ۲- فرصت های آموزش مجازی شامل ۵ مضمون سازمان دهنده، ۳- پیامدهای آموزش مجازی شامل ۹ مضمون سازمان دهنده و ۴- راهکارهای توسعه آموزش مجازی شامل ۶ مضمون سازمان دهنده ۵- تحولات آموزش عالی شامل ۴ مضمون سازمان دهنده به دست آمد.

بحث و نتیجه گیری: نتایج این پژوهش که مبتنی بر رویکرد توصیفی بود نشان داد: آموزش عالی به منظور نقش آفرینی مثبت و معنادار خود در ایام پساکرونا نیازمند متناسب سازی خود بر اساس مؤلفه های ساختار و مدیریت، پاسخ گویی محیطی و بین المللی، و طراحی برنامه درسی است.

واژه های کلیدی: ادراکات اعضای هیات علمی، دانشجویان، آموزش عالی، پساکرونا.

^۱ دانشجوی دکتری، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کازرون، کازرون، ایران.
(Zamani.m2360@gmail.com)

مقدمه

در دو سال اخیر، تحولی بزرگ در نظام‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها و مراکز علمی جهان رخ داده و سایه سنگین بیماری کرونا بر دانشگاه، ساختار آموزشی و پژوهشی را دچار دگردیسی کرده است. شیوع ویروس نوپدید کووید ۱۹ جهان مدرن امروز را به‌سختی به چالش کشیده است. این ویروس کوچک در این مدت توانسته است بحران‌های بی‌سابقه‌ای را در حوزه‌های مختلف جهان به وجود آورد و تغییرات زیادی در روش زندگی و عملکرد مردم مختلف دنیا ایجاد کند. یکی از این حوزه‌ها نظام آموزش عالی در سراسر جهان است. کرونا در حوزه آموزش، روش تربیت، نقش استاد و معلم، فراگیری، محتوا، ارزیابی و دیگر موارد تأثیرات گسترده‌ای گذارده است. در شرایط امروزی جهانی، بیماری همه‌گیر کرونا باعث ایجاد تحولات اساسی در ساختار و سیستم آموزش عالی و ایجاد زیرساخت‌های لازم در زمینه آموزش مجازی و ایجاد پروتکل‌ها، قوانین و سایر تمهیدات مورد نیاز شده است. آموزش را از شکل سنتی خارج کرده و تحولات مفید دیجیتالی را باعث شده است. آموزش عالی باید نقش مهمی در کمک به شکل‌دهی به جهان پس از کرونا ایفا کند و باید این کار را با تغییر شکل خود آغاز نماید.

آموزش و یادگیری از طریق تعامل انسانی، بالاترین درجه آموزش است که برای آموزش حضوری ارزش افزوده ایجاد می‌کند. تکنولوژی می‌تواند تدریس را در اختیار همه قرار دهد؛ اما ارتباط رودررو در یادگیری بسیار مهم است. هرچند تکنولوژی امکان استفاده از انجمن‌های گفتگو و یادگیری‌های گروهی را فراهم کرده؛ اما رشد تفکر انتقادی و یکپارچه شدن اطلاعات پراکنده، تنها در یک آموزش سنتی خوب اتفاق می‌افتد. فرآیندهای یادگیری پیشرفته باید تعاملات انسانی را حفظ کنند. دانشگاه‌ها باید با چارچوب‌بندی محتوا، حفظ علاقه، روشن کردن نکات خوب و ایجاد فرایند لذت‌بخش و آسان، باعث ایجاد انگیزه، جذب و حفظ تعامل دانشجویان شوند. در فرهنگ معین واژه «ادراک» به معنای دریافتن، فهم و درک معنی شده است (معین، ۱۳۸۷). ادراک، فرایندی است که هر کسی با آن، پنداشت‌ها و برداشت‌هایی را که از پیرامون خود دارد، دسته‌بندی و شناسایی می‌کند و به این روش، به آنها، معنی می‌دهد؛ ولی، ادراک می‌تواند از رویدادهای دیدنی بسیار جدا و دور باشد. در بیشتر نمونه‌ها، مردم از یک چیز، برداشت‌های گوناگونی دارند. می‌توان گفت که رفتار مردم، به روش ادراک، پنداشت یا برداشت آن‌ها (و نه رویداد) بستگی دارد.

نظام‌های آموزش عالی باید به نیازهای جاری و آینده جامعه پاسخگو باشند و برای پاسخگو بودن باید تحول را سرلوحه کلیه امور قرار دهند. ارائه آموزش‌های آنلاین فرصتی طلایی برای چیره شدن بر چالش‌های سنتی آموزشی ایجاد می‌کند و باعث می‌شود استادان علاوه بر حفظ انگیزه خود، در میان حجم زیادی از کارها بتوانند به تدریس هم بپردازند. یکی از تغییراتی که باید در شیوه آنلاین اعمال شود، کوتاه شدن زمان ارائه سخنرانی‌هاست. سخنرانی‌های کوتاه، کلاس را درست در مسیر به هدف رسیدن خود قرار

می‌دهد و استاد به خوبی می‌تواند در زمان مناسب مواد درسی آنلاین را به دانشجویان ارائه دهد. در شیوه آنلاین، امتحان نوشتاری حذف می‌شود و ارزیابی آنلاین، تجربه خاصی از برگزاری امتحانات را ارائه می‌کند. مدل‌های تجاری، بازار و نیازمندی‌هایی که انعطاف‌پذیری بالایی داشته باشند، در ارزیابی‌ها اهمیت بالایی دارند. اگر دانشگاه می‌خواهد شیوه تدریس منعطفی ارائه دهد، باید از روش استاندارد مدل ارجاعی محتوا استفاده کند که از طریق آن، با ارائه دوره‌های آنلاین گسترده، دانشجویان متعددی را تحت پوشش قرار دهد (اظه‌ری، ۱۳۹۹).

اکنون که ما در هزاره جدید به سوی جامعه اطلاعاتی حرکت می‌کنیم، آموزش مجازی نقش بسیار مهمی را بر عهده داشته و همچنان انعطاف‌پذیری و تنوع خود را نشان خواهد داد. این موضوع می‌تواند آغازی برای حرکت به سمت یکپارچگی جهانی در روند آموزش باشد.

ازجمله دیگر عوامل موثر بر ضرورت استفاده از آموزش مجازی می‌توان به نیازهای روزافزون مردم به آموزش و افزایش جمعیت متقاضی آموزش در سطح بالا، عدم دسترسی آنها به مراکز آموزشی، افزایش تقاضا برای یادگیری مادام‌العمر، کمبود امکانات اقتصادی، کمبود آموزشگران مجرب، توجه به مسئله کیفیت در آموزش، انفجار دانش و بالا بودن هزینه آموزش اشاره کرد.

پیامدهای مثبت یادگیری الکترونیکی عبارتند از: دسترسی آسان به استاد؛ افزایش امکان ارتباط بین دانشجویان و استادان، احساس برابری در میان دانشجویان؛ دانشجویان فرصتی برای به اشتراک گذاشتن دیدگاه‌های مختلف خود دارند، کاهش بار اجرایی استاد و دسترسی مستمر به برنامه درسی، به‌طوری که دانشجو می‌تواند در هر زمان به اطلاعات دسترسی داشته باشد (عابد، ۲۰۱۹).

همچنین آموزش الکترونیکی نقش مهم و راهبردی در پرداختن به توسعه و نوسازی نظام‌های ملی آموزش، دسترسی به آموزش باکیفیت برای همه (بدون محدودیت سنی)، ایجاد ارتباط بین آموزش و بازار کار، دسترسی به یادگیری مادام‌العمر برای طبقه‌های مختلف افراد با در نظر گرفتن علائق و نیازهای آن‌ها، حمایت از فرصت‌های برابر برای یادگیری مستقل، کاهش نابرابری اقتصادی و جغرافیایی، اطمینان از دسترسی به بهترین مطالب آموزشی برای ساکنان کم‌درآمد و مناطق دورافتاده، آموزش سریع متخصصان برای محیط‌های شغلی، درگیر کردن افراد معلول در فرایند آموزشی دارد (مامدوآ، ۲۰۱۷).

همه‌گیری این اجازه را به مؤسسات آموزشی می‌دهد تا یادگیری آنلاین را به کار گیرند و فرهنگ مطالعه مجازی را ترویج کنند. این بیماری همه‌گیر با نوآوری و پیشرفت‌های فناوری، بخش آموزش عالی را به جلو سوق می‌دهد (کومار، ۲۰۲۰).

1 . Karim Abed
2 . Mammadova
3 . Kumar

تاریخچه آموزش از راه دور و یا Distance learning به آغاز نیمه دوم قرن بیستم بازمی‌گردد. آموزش از راه دور به معنای فرآیند یادگیری از مدرس به یادگیرنده، که فارغ از زمان و مکان صورت می‌گیرد و نیاز به امکانات الکتریکی خاصی دارد. اولین بار آموزش از راه دور در جهان به صورت مکاتبه‌ای در موسسه آموزش روسیه و پس از آن در آلمان و سوئد و کشورهای دیگر رایج شد. در آن زمان به علت کمبود امکانات در ارتباط مابین مدرس و فراگیر آموزش از راه دور توانست گسترش چندانی پیدا کند. در سالهای ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ با پیدایش تکنولوژی و فراهم شدن امکانات زمینه گسترش آموزش از راه دور به وجود آمد. در ایران آموزش از راه دور از سال ۱۳۵۰ و در دانشگاه ابوریحان بیرونی در قالب آموزش مکاتبه‌ای شکل گرفت و به تدریج گسترش یافت. آموزش از راه دور در دانشگاه ابوریحان بیرونی ترکیبی از آموزش حضوری و مکاتبه‌ای بود. در سال ۱۳۵۹ این دانشگاه فعالیت خود را در این زمینه پایان داد. توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، به خصوص اینترنت، الگوی جدیدی را در فرایند آموزش و یادگیری ایجاد کرده است. آموزش الکترونیکی، نظام آموزشی نوینی است که در آن، تمامی فرایند آموزش و یادگیری به وسیله فناوری اطلاعات و ارتباطات صورت می‌گیرد. انعطاف‌پذیری فوق‌العاده، دانش‌جو محور، و وابسته نبودن به محدودیت‌های مکانی و زمانی از ویژگی‌های اساسی آموزش الکترونیکی است. برای راه‌اندازی دوره‌های موفقیت‌آمیز آموزش الکترونیکی و در نهایت تحقق ایده دانشگاه مجازی نیاز به تهیه و برقراری زیرساخت‌های انسانی، فناوریانه، پداگوژیکی، اداری، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی، و اقتصادی امری بدیهی است. محتوا، عدم تخصیص بودجه کافی، عدم دسترسی اغلب مردم به اینترنت، و عدم کسب مهارت‌های سواد اطلاعاتی و الکترونیکی از چالش‌ها و موانع اساسی توسعه آموزش الکترونیکی در ایران است.

آموزش مجازی یکی از تدابیری بود که با توجه به شرایط موجود و شکستن زنجیره انتقال به کار گرفته شد و مزایا و معایبی برای نظام آموزشی و خانواده‌ها داشت. بررسی پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که آموزش مجازی به افزایش انگیزه یادگیری کمک می‌کند (هوانگ و همکاران؛ ۲۰۱۹) (کیو و همکاران؛ ۲۰۱۸) (عاشوری و همکاران، ۱۳۹۳) (کامپوس سوتو و همکاران؛ ۲۰۲۰)، همچنین آموزش مجازی می‌تواند انگیزش درونی و علاقمندی دانش‌آموزان را افزایش دهد (فیرات و همکاران؛ ۲۰۱۸). از دیدگاه جباری و همکاران (۱۳۹۶) آموزش الکترونیکی نسبت به روش سنتی، مهارت‌های زبان انگلیسی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد. محیط‌های یادگیری مجازی دارای ظرفیت ایجاد فرصت‌هایی برای تجارب فعال، انعطاف‌پذیر و افزایش یادگیری فردی هستند (آینلی و آماتاس؛ ۲۰۱۸).

1 . Huang et al

2 . Kew et al.

3 . Campos Soto et al

4 . Firat et al

5 . Ainley, Mary. & Armatas, Christine

مروری بر سیاست کشورهای مختلف نشان می‌دهد تغییر اساسی در پارادایم‌ها و ساختار آموزش کشورها برای کوتاه مدت پیش‌بینی نشده که شاید بر فرض گذرا بودن بحران پاندمی کووید ۱۹ استوار است. سیاست درمان موقت مختص کشور ما نیست. ضروری است اشاره شود که این بحران آخرین بحران هم نخواهد بود. بحران شیوع ویروس کووید ۱۹ شرایطی استثنائی پیش آورده که امکان بازنگری و بازآرایی نظام آموزش عالی را فراهم ساخته است. موقعیت آینده کنونی را نزدیک‌تر آورده و بستر دگرپرسی دانشگاه سنتی به سمت دانشگاه جامعه‌محور و پاسخگو را میسر ساخته است (حافظی، ۱۳۹۹).

آموزش عالی به‌عنوان یک حوزه تخصصی شامل زیرسیستم‌ها و قلمروهای متعدد از جمله پژوهش، آموزش، مشاوره، ارزیابی، برنامه‌های درسی و غیره می‌باشند و ارتقاء آن نیازمند یک جهت‌گیری راهبردی و اتخاذ سیستم‌هایی مبتنی بر رشد و ارزشیابی متناسب با تحولات محیطی موجود و بهره‌گیری از آن می‌باشد (کیایی‌جمالی و همکاران، ۲۰۱۸). آموزش عالی، از زمان تشکیل خود با چالش‌ها، روندها، موضوعات و مسائل جدید و متعددی روبه‌رو بوده است. در پژوهش‌های صورت گرفته، چالش‌های گوناگونی در بعدها، موضوعات و مسائل توسعه آموزش عالی بیان شده است؛ مسائلی همچون فناوری اطلاعات در آموزش عالی (مک‌فال، ۲۰۰۸) (تس، ۲۰۰۹)؛ جهانی‌شدن آموزش عالی (نیکولسکو، ۲۰۰۹)؛ ارتباط دانشگاه با صنعت (روسی، ۲۰۱۰) (شهبازی و همکاران، ۲۰۱۰)؛ کیفیت آموزش و یادگیری در نظام آموزش عالی (مک‌کورد، ۲۰۰۳) (بیگز و تانگ، ۲۰۰۷)؛ طراحی برنامه درسی دانشگاهی (بریجیس، ۲۰۰۷)؛ عرضه‌محور بودن آموزش عالی (بازرگان، ۲۰۱۵) (عباسی شیره‌پزانی، ۲۰۱۱)؛ کیفیت پژوهش در نظام آموزش عالی (هانان، ۲۰۰۳)؛ اعتباربخشی (وست، ۱۹۹۹)؛ مرجعیت علمی (تاب، ۱۳۹۱)؛ (آراسته، ۲۰۰۶).

درگیری آموزش عالی با پیامدهای این ویروس مسئله‌ای جهانی شده و مدیریت نظام آموزش عالی را وارد فاز و مرحله جدیدی ساخته است. مرحله‌ای که واجد مختصات آموزشی، پژوهشی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ویژه و محتاج تدبیر تازه‌ای است تا بتوان از شرایط پیش‌آمده فرصت‌های تازه‌ای ساخت و به امور، صورت‌بندی بهینه و نوینی داد (غلامی، ۱۳۹۹).

بخش مهمی از توسعه اقتصادی، اجتماعی، صنعتی و سیاسی هر کشور متأثر از پیشرفت‌های علمی و فرهنگی آن جامعه است. در آستانه هزاره سوم، دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین رکن نظام آموزشی کشور

1. McFall
2. Tess, Miller
3. Nicolescu,
4. Rossi, Federica.
5. McCord, AnnaLynne
6. Biggs, John., & Tang, Catherine
7. Bridges, David
8. Hanna, Donald
9. West, Gail

می‌تواند در ایجاد توسعه علمی نقش مهم و حیاتی را ایفا کند. سرمایه‌گذاری اصولی در این بخش نقش مهمی در ایجاد امکانات و تسهیلات برای نسل‌های آینده و اقدام صحیح در جهت توسعه علمی کشور ایفا می‌کند. مجموعه پژوهش‌های یو (۲۰۱۰) نشان می‌دهد که توسعه جوامع رابطه بسیار زیادی با نظام آموزش عالی آنها دارد (کاوایانی و نصر، ۱۳۹۵). از این‌رو، آموزش عالی به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد توسعه‌دهنده منابع انسانی تخصصی، در مسیر دستیابی به توسعه پایدار مبتنی بر ملاحظات جهانی شدن نقش حساسی را بر عهده دارد (بارنت ۲۰۰۹).

با توجه به غیرقابل پیش‌بینی بودن بیماری کووید ۱۹ و عدم آموزش‌های لازم به اساتید و معلمان در آموزش مجازی و نیز اهمیت سلامت روان دانشجویان به‌نظر می‌رسد انجام پژوهشی که نگرش اساتید دانشگاه را با توجه به تجربه آنان مورد ارزیابی قرار دهد و ادراکات اساتید و دانشجویان در خصوص تحولات آموزش عالی، آموزش مجازی و ابعاد مختلف آن را تعیین کند، قابل توجه باشد. ضرورت دارد با رویکردی چالش‌محور به آموزش عالی نگریده شود. نحوه و چگونگی اشتغال دانش‌آموختگان، افزایش کمی آموزش عالی بدون توجه به کیفیت، آزادی علمی و استقلال دانشگاهی، کمبود بودجه دانشگاه در راستای بین‌المللی شدن، ساختار متمرکز و غیرمنعطف آموزش عالی در نظام پذیرش دانشجو و عدم تطابق برنامه‌های درسی با نیازهای دانشجویان و بازار کار از جمله چالش‌هایی هستند که نظام آموزش عالی کشور در دوران معاصر با آنها مواجه است. در واقع شناخت این چالش‌ها به ما کمک می‌کند تا بتوانیم خودمان را برای رسیدن به توسعه آماده کنیم.

هدف از این پژوهش بررسی ادراکات اساتید و دانشجویان از تحولات وضعیت آموزش عالی در دوران پسا کرونا است. با نگاه به این شرایط، متفکران تذکر داده‌اند، جوامع اگر بخواهند از فرصت‌های ناشی از تحولات به نفع خود سود جویند و از عهده چالش‌های احتمالی برآیند، باید جامعه آینده مطلوب خود را پیش‌بینی کرده و برای رسیدن به آن بسترسازی کنند (جارویس، ۲۰۰۸). بنابراین مسئله اصلی این تحقیق عبارت است از این که ادراکات اساتید و دانشجویان از تحولات آموزش عالی در عصر پسا کرونا چگونه است؟

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است که با رویکرد کیفی از نوع پدیدارشناسی (تحلیل مضمون) و با استفاده از راهبرد اکتشافی انجام شده است. جامعه آماری تعداد ۳۵ نفر شامل اساتید شاغل در آموزش عالی و دانشجویان مقاطع مختلف شامل کارشناسی ارشد و دکترا در استان بو شهر که حداقل دو ترم به صورت آنلاین آموزش دیده‌اند بوده و نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و تا حد رسیدن به اشباع نظری انجام گرفته است. معیار ورود نمونه‌ها رتبه استادیار با داشتن حداقل ۱۰ سال سابقه کاری در آموزش عالی برای اساتید

1 . Zhan Yu

2 . Barnett, Ronald

3 . Jarvis, Peter

بوده است. در نهایت ۳۵ نفر در تحقیق حاضر شرکت کردند. داده‌ها به وسیله مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و براساس الگوی مصاحبه‌های کیفی و با رعایت موازین آن، در مدت زمان تقریبی بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه به شیوه‌های حضوری و مجازی در بستر شبکه‌های اجتماعی جمع‌آوری شد. در ابتدای مصاحبه به‌طور کلی هدف پژوهش ذکر گردید و تأکید شد که از مصاحبه‌ها تنها برای مقاصد پژوهشی استفاده خواهد شد و هویت افراد به‌هیچ‌وجه در گزارش‌های تحقیق و مقالات منتشره مشخص نخواهد شد. با توجه به سؤالات تحقیق، سؤالات پیوست در مصاحبه به‌عنوان سؤالات اصلی در نظر گرفته شد و با توجه به ماهیت نیمه‌ساختاریافته آن، سؤالات دیگری نیز به‌عنوان سؤالات پیگیر، به‌منظور روشن‌تر شدن مفهوم پاسخ‌های ارائه شده مطرح گردید. در پایان هر جلسه مصاحبه نیز از مصاحبه‌شوندگان درخواست گردید که چنانچه مطلب دیگری برای طرح دارند اضافه کنند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها با رویکرد تحلیل تفسیری و به روش تحلیل مضمون بود. فن تحلیل مضمون رویه‌ای است که اطلاعات گسسته و پراکنده را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. از بین چهار روش تحلیل مضمون یعنی (الف: قالب مضامین، ب: ماتریس مضامین، ج: شبکه مضامین د: تحلیل مقایسه‌ای) در این تحقیق از روش تحلیل شبکه مضامین استفاده شد. تحلیل شبکه مضمونی را می‌توان به طور کلی در سه بخش اصلی تقسیم نمود: اول تجزیه متن، دوم اکتشاف متن و سوم یکپارچه کردن اکتشاف‌ها. لذا ابتدا پاره‌گفتارهای مشارکت‌کنندگان استخراج گردید و توسط محقق به کدهای اولیه تبدیل گردید. سپس با دسته‌بندی کدهای اولیه، مضامین پایه استخراج و در ادامه با انتزاعی کردن دسته‌بندی‌ها، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر شکل گرفت (براون و کلارک، ۲۰۰۶).

طبق نظر لینکلن (۱۹۸۵) بررسی صحت علمی مطالعات کیفی شامل چهار معیار قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال‌پذیری، قابلیت اطمینان و تأییدپذیری است. در این راستا برای قابلیت اعتبار، نمونه‌گیری تا رسیدن داده‌ها به حد اشباع، درگیر شدن طولانی‌مدت در میدان و چندجانبه داده‌ها و به‌صورت کلی کلیه فرآیندها و مراحل در پژوهش انجام شد. همچنین برای قابلیت اطمینان، بازرسی، مستندسازی پژوهشگر در خصوص داده‌ها، روش‌ها و تصمیمات و چندجانبه‌نگری پژوهشگر انجام شد.

جهت تأییدپذیری نیز روش‌های همسوسازی داده‌ها که با جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع متعدد مانند خبرگان، منابع و مستندات علمی و پژوهشی، پیشینه‌های نظری و پژوهشی، خودبازبینی محقق و کنترل اعضای شرکت‌کننده در پژوهش انجام شد. در راستای قابلیت انتقال‌پذیری نیز وصف مفصل محیط و شرکت‌کنندگان و تنوع دیدگاه‌ها و تجارب گوناگون مصاحبه‌شوندگان انجام گردید.

1. Braun, Virginia

2. Clarke, Victoria

3. Lincoln, Yvonna

یافته‌ها

در گام نخست، از متن مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان تعداد ۲۶۰ کد اولیه استخراج شد. در ادامه با بررسی مجدد و پالایش بیشتر کدهای اولیه، سعی شد که مضامین پایه شناسایی شوند که این مضمون‌ها می‌بایست به‌اندازه کافی، خاص، مجزا، غیرتکراری و کلان باشند تا مجموعه ایده‌های مطرح شده، بخش‌هایی از متن را در برگیرند. این کار باعث شد داده‌ها کاهش یافته و به مجموعه‌ای از مضامین مهم سازمان‌دهنده تبدیل شوند. در گام‌های بعد مضامین به‌دست‌آمده در گروه‌های مشابه و منسجمی دسته‌بندی شدند و شبکه مضامین چندین بار مورد تحلیل و بازبینی قرار گرفت و در نهایت برای شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی در شرایط شیوع کرونا و پسا کرونا ۵ مضمون فراگیر، ۳۹ مضمون سازمان‌دهنده و ۱۴۹ مضمون پایه شناسایی گردید و شبکه مضامین استخراج شد. نتایج حاصل در این گام به شرح جدول شماره (۱) می‌باشد.

جدول ۱. کدگذاری اولیه، مضامین پایه و سازمان‌دهنده

مضامین پایه	کد یا نشانه	کد مصاحبه‌شونده	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
کاهش اعتماد به نفس دانشجویان	C1	۱۱م ، ۱۴م ، ۱۸م ، ۲۳م ، ۲۹م ، ۳۵م	کاهش بهداشت روانی	مشکلات و محدودیت‌های
انتشار اطلاعات نادرست	C2	۵م ، ۱م ، ۱۹م ، ۳۴م		وضعیت موجود و چالش‌های
عدم امکان طرح برخی از مسائل و موضوعات به لحاظ سیاسی	C3	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م		آموزش مجازی
عدم امنیت در آموزش مجازی	C4	۲م ، ۶م ، ۱۲م		
عدم راستی‌آزمایی و برگزاری آزمون‌ها	C5	۳م ، ۸م ، ۱۷م	بروز و ترویج ارزش‌های غیراخلاقی	
مشکلات فرهنگی و سطح پذیرش جامعه	C6	۱۶م ، ۱۷م ، ۳۲م		
گسترش بی‌اعتمادی در جامعه	C7	۱م ، ۷م ، ۱۴م		
از بین رفتن تنوع فرهنگی	C8	۵م ، ۱۵م ، ۳۱م	بروز آسیب‌های اجتماعی	
کاهش مهارت‌های اجتماعی	C9	۱م ، ۶م ، ۹م ، ۲۶م		
کاهش جامعه‌پذیری	C10	۱م ، ۹م ، ۱۲م ، ۲۴م		
افزایش ضعف بینایی و کمردرد	C11	۱۸م ، ۲۳م ، ۲۸م ، ۳۵م	افزایش آسیب‌های جسمانی	

کاهش کیفیت آموزشی	۱۱م، ۱۹ م ، ۲۰م، ۳۰م، ۳۴م	C12	ضعف در امکان برخورداری از آموزش مجازی برای واحدهای درسی مختلف
	۲۸م، ۳۳م، ۱۷م، ۱۶م	C13	افزایش آموزش‌های ناقص و فرمالیته
	۲۶م، ۱۹م، ۱۳م، ۱۱م	C14	کیفیت منابع درسی الکترونیکی
	۲۱م ، ۱۲م، ۷م، ۱م	C15	کاهش بهره‌وری در یادگیری
	۳۳م		
	۲۵م ، ۲۰م ، ۱۸م	C16	توقف پروژه‌های آزمایشگاهی
	۲۹م		
افزایش غیبت دانشجویان	۲۱م ، ۱۷م ، ۲م	C17	
افزایش رفتار غیرمولد	۱۱م ، ۸م ، ۳م ، ۲م	C18	عدم صداقت در انجام تکالیف
دانشجو	۲۴م ، ۱۹م ، ۱۶م	C19	عدم تمایل به ادامه تحصیل
	۲۱م، ۱۳م، ۱۰م، ۸م	C20	عدم وجود زیرساخت‌های مناسب برای آموزش مجازی
فراهم نبودن بستر فناوری	۲۲		
	۹م ، ۶م ، ۳م، ۱م	C21	اختلال در شبکه اینترنت و پایین بودن سرعت و پهنای باند
	۱۲م ، ۱۷م ، ۲۷م		
	۳۴م ، ۳۰م		
	۲م ، ۴م ، ۸م ، ۱۲م ، ۱۷م	C22	برداشت‌های منفی و سوءگیری نسبت به عملکرد استاد
فرسودگی شغلی اساتید	۱۷		
	۲۹م ، ۲۴م، ۲۰م، ۱۹م	C23	عدم کنترل کافی و دقیق استاد
	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	C24	عدم تسلط به زبان‌های بین‌المللی به‌ویژه انگلیسی در بین اساتید
	۲۵م ، ۱۹م ، ۱۶م	C25	افزایش غیبت اساتید
	۱۰م ، ۹م ، ۷م	C26	عدم ارزشیابی صحیح از یادگیری
عدم تحقق عدالت آموزشی	۱۲م ، ۱۴م ، ۱۷م	C27	عدم استفاده دانشجویان از سمینارها، کنفرانس‌ها و کارگاه‌های آموزشی و ...
	۲۲م		
	۱۳م ، ۵م ، ۱۰م	C28	شیوه جذب دانشجو
	۱۱م ، ۸م ، ۵م ، ۲م	C29	عدم دسترسی آسان به منابع علمی در ایران
	۱۶م ، ۲م ، ۶م ، ۱م	C30	دشواری در برگزاری آزمون آنلاین جهت ارزشیابی

عدم زمان کافی برای امتحانات	C31	۳۳م، ۲۶م، ۲۰م، ۱۸م
افزایش هزینه‌های اینترنت	C32	۲۲م، ۱۷م، ۱۵م، ۱۴م
کمیود بودجه دانشگاه در راستای بین المللی شدن	C33	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م
عدم تشخیص صحت یادگیری به دلیل فقدان ارزشیابی حضوری	C34	۱۲م، ۷م، ۱۰م، ۴م
عدم دریافت بازخورد سریع از دانشجویان	C35	۱۳م، ۹م، ۸م
وجود عوامل مزاحم در خانه نظیر سروصداها	C36	۲۶م، ۱۸م، ۱۵م، ۵م
نامشخص بودن محیط کار و خانواده	C37	۱۱م، ۸م، ۵م، ۲م
عدم مرز مشخص بین ساعات کاری و غیرکاری	C38	۱م، ۲م، ۶م، ۱۳م، ۱۶م
عدم امکان ارتباط به صورت رودررو و حضوری	C39	۳۰م، ۲۲م، ۱۴م، ۳م، ۳۵م
تضعیف کار گروهی دانشجویان	C40	۲۱م، ۱۸م، ۱۷م، ۲۹م
تدریس‌های سرد و خشک و بدون احساس اساتید	C41	۲۷م، ۲۴م، ۱۵م
پایین آمدن روابط عاطفی دانشجویان و اساتید	C42	۲۸م، ۱۸م، ۱۱م
عدم برقراری تناسب بین اهداف و محتوا	C43	۱۴م، ۹م، ۴م
فقدان محتوای درسی بین المللی جهت تعامل و تبادل استاد و دانشجو	C44	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م
عدم کاربردی بودن محتوای آموزشی	C45	۳۴م، ۲۵م، ۱۹م، ۱۱م
انعطاف‌پذیری (امکان تدریس در هر زمان و در هر مکانی)	C46	۷م، ۴م، ۱م، ۱۴م، ۲۵م، ۱۹م، ۳۱م، ۳۵م
استفاده مجدد و مکرر از تدریس‌های اساتید	C47	۱۷م، ۲۰م، ۲۶م، ۳۲م
رفع اشکال بدون نیاز به مراجعه به استاد	C48	۳۳م، ۲۹م، ۲۳م، ۱۹م

۲۵م، ۲۱م، ۱۸م	C49	قابلیت بازخوانی محتوای درسی در همه زمان‌ها و همه مکان‌ها
۳۵م، ۳۰م، ۲۸م		
۲۴م، ۱۴م، ۸م، ۴م	C50	از بین رفتن محدودیت کلاس‌ها و امکانات
افزایش مهارت‌های	C51	به‌روز شدن دانش علمی اساتید
۱۵م، ۹م، ۴م		
آموزشی	C52	افزایش مهارت‌های زبان انگلیسی
۳۲م، ۲۴م، ۱۷م		
۱۲م، ۷م، ۱۰م، ۵م	C53	مشاهده و استفاده از تولید محتوای سایر همکاران
۵م، ۲م	C54	دسترسی بیشتر به شیوه‌های مختلف یادگیری
۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	C55	برگزاری نشست‌های مجازی و استفاده از همفکری و تجارب یکدیگر
۲۳م، ۱۹م، ۸م	C56	ابراز وجود راحت‌تر دانشجویان
صرفه جویی در وقت و هزینه	C57	کاهش هزینه‌های نظام آموزشی
۳۱م، ۲۹م، ۲۵م، ۱۸م		
۲۲م، ۱۷م، ۴م	C58	مدیریت بهینه زمان
۱۸م، ۱۰م، ۶م، ۲م	C59	کاهش هزینه‌های نوسازی اماکن دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی
۳۰م		
۲۶م، ۱۷م، ۱۱م، ۴م	C60	کاهش هزینه‌های تردد و رفت‌وآمد اساتید و دانشجویان
۲۹م، ۲۳م، ۹م	C61	کاهش هزینه چاپ کتاب و مقاله
۲۷م، ۲۰م، ۱۶م، ۱۴م	C62	فرصت تفکر بیشتر برای انجام تکالیف
۲۸م، ۲۶م، ۲۲م، ۱۵م	C63	زمان بیشتر برای مطالعه و تحقیق
۲۸م، ۱۹م	C64	دسترسی سریع به منابع آموزشی و یادگیری
تحقق عدالت آموزشی	C65	موازی‌سازی (آموزش همزمان با فعالیت- های حرفه‌ای)
۲۶م، ۲۰م، ۱۳م، ۷م، ۱م		
۱۷م، ۱۲م، ۴م، ۱م	C66	یکپارچه‌سازی آموزشی (فرصت آموزشی برای تمام گروه‌های جامعه)
۳۵م، ۳۴م، ۲۵م		
۱۰م، ۷م	C67	عدالت اجتماعی (دسترسی برابر به آموزش، صرف‌نظر از محل اقامت، وضعیت
۳۳م، ۲۵م، ۱۴م		

سلامت و موقعیت اجتماعی			
تسهیل جابجایی دانشجو و اساتید	C68	۲۳م، ۹م	برقراری ارتباط سریع
تعامل آزادانه دانشجو و استاد بدون محدودیت‌های زمانی و مکانی از طریق پست الکترونیکی، اتاق گفتگو و سایر ابزارها	C69	۳۴م، ۱۶م، ۱۱م	ذینفعان با یکدیگر
دسترسی آسان و بدون محدودیت به اساتید	C70	۲۳م، ۱۷م، ۱۰م	
کاهش رفت‌وآمدهای غیرضروری به دانشگاه	C71	۲۵م، ۱۸م، ۶م	
خلاقیت و نوآوری در ارزشیابی آموزشی	C72	۲م، ۸م، ۱۱م، ۲۶م	امکان توسعه ارزشیابی پیامدها اثربخش آموزش مجازی
عدم وابستگی به استاد	C73	۳۵م، ۱۸م	توسعه مهارت و تجربه
تقویت روحیه پرسشگری دانشجویان	C74	۲۷م، ۱۷م، ۹م	یادگیری
کاهش وابستگی به فضای بسته و کالبدی	C75	۳۱م، ۲۵م، ۳م	
درگیر کردن افراد معلول در فرایند آموزش	C76	۲۳م، ۱۲م	پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی
رفع هرگونه تبعیض (قومی، مذهبی، جنسیتی)	C77	۳۴م، ۲۶م، ۱۱م	
کاهش نابرابری‌های اقتصادی و جغرافیایی	C78	۲۴م، ۱۵م، ۷م	
کاهش و تضعیف سرمایه‌های انسانی	C79	۲۸م، ۱۷م، ۶م	هزینه‌های بلندمدت
افزایش فقر آموزشی	C80	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	
افزایش ناآرامی اجتماعی	C81	۲۰م، ۱۱م، ۵م، ۳م	
کاهش مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های فرهنگی	C82	۲۹م، ۱۸م	کاهش فعالیت‌های فرهنگی
توانمندی اساتید در تولید محتوا	C83	۲۲م، ۱۶م، ۹م	افزایش مهارت‌های آموزشی
تنوع‌بخشی مهارت‌های فنون تدریس	C84	۱۴م، ۷م، ۴م	
افزایش هنر و خلاقیت فردی	C85	۲۸م، ۱۷م، ۶م	

	۱۹م، ۱۰م، ۵م	C86	توسعه ارتباطات علمی
مشخص شدن نقش بازارزش اساتید در آموزش عالی	۱۶م، ۱۱م، ۷م، ۲م	C87	نقش جدید مدرس (نقش مربی و مشاور علاوه بر تدریس، بهبود دوره‌های تدریس و تقویت خلاقیت و مهارت)
	۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	C88	استفاده از منابع متنوع برای تقویت روش تدریس
	۲۸م، ۲۳م، ۱۶م، ۷م	C89	آشکار شدن کیفیت آموزش حضوری و مجازی
افزایش بهره‌وری آموزشی	۳۴م، ۲۲م، ۱۸م، ۱۶م	C90	اثربخشی (کاهش هزینه‌های آموزشی)
	۲۴م، ۱۳م، ۹م، ۶م	C91	افزایش سرعت آموزش در مقایسه با آموزش سنتی
	۲۵م، ۲۵م، ۱۷م، ۱۴م	C92	دسترسی به یادگیری مادام‌العمر
	۳۴م، ۲۷م، ۲۳م	C93	کاهش بار اجرایی استاد
	۱۷م، ۹م، ۴م، ۱م	C94	افزایش میانگین مطالعه
	۲۵م، ۱۹م، ۱۳م، ۶م	C95	استفاده بهینه از منابع موجود
اثربخشی زیست‌محیطی	۲۸م، ۲۴م، ۱۶م، ۹م	C96	کاهش تردد و ترافیک
	۲۶م، ۱۷م، ۱۱م، ۸م	C97	کاهش آلودگی هوا
	۲۹م، ۲۱م، ۱۶م، ۳م	C98	کاهش مصرف منابع انرژی در دانشگاه (آب، برق و ...)
	۳۵م، ۲۶م، ۱۸م، ۴م	C99	حفظ محیط زیست و جلوگیری از نابودی جنگل‌ها
راهکارها	۲۸م، ۲۲م، ۱۵م، ۵م	C100	دسترسی به اینترنت رایگان برای همه
نیازهای آموزش مجازی	۲۳م، ۱۴م، ۹م، ۶م	C101	افزایش سرعت اینترنت و پهنای باند
	۳۴م، ۱۵م، ۱۰م، ۷م، ۳م	C102	فراهم نمودن لوازم و زیرساخت‌های آموزش مجازی
	۲۳م، ۱۸		
	۳۴م، ۲۵م، ۱۵م، ۶م، ۴م	C103	توسعه، نوسازی و تجهیز خطوط قدیمی و فرونده شبکه‌ای
	۲۹		
	۲۰م، ۱۱م، ۵م، ۳م	C104	تقویت بستر آموزش مجازی برای بحران - های بعدی
	۳۴م، ۱۱م	C105	تعیین بودجه لازم جهت توسعه آموزش

مجازی		
ایجاد نگرش مثبت به استفاده از رایانه	C106	۱۶م، ۱۴م
افزایش فعالیت‌های علمی تحت شبکه (انجمن‌های علمی، گروه‌های مباحثه، چاپ مجلات شبکه‌ای و ...)	C107	۲۶م، ۱۳م، ۷م، ۴م
ایجاد امنیت در آموزش مجازی	C108	۱۲م، ۹م، ۱م
استفاده از روش آموزش مجازی به‌عنوان مکمل در پسا کرونا	C109	۳۴
استفاده از روش تدریس فعال و مشارکتی	C110	۲۸م، ۱۵م، ۸م
ایجاد دانشگاه دیجیتالی	C111	۲۲م، ۱۸م
تهیه نرم‌افزارهای بومی برای آموزش مجازی	C112	۳۰م، ۲۷م، ۱۶م
استفاده از شیوه‌های نوین آموزشی (آموزش وارون، مسئله‌محور، پروژه‌محور و ...)	C113	۲۷م، ۴م، ۹م، ۱۳م
دوزبانه شدن دانشگاه‌ها و تقویت زبان بین‌المللی	C114	۱۹م، ۲۱م، ۲۵م، ۲۷م، ۳۰م
برگزاری کلاس‌های رفع اشکال حضوری	C115	۲۹م، ۱۸م، ۱۵م، ۲م
آموزش ترکیبی (بخش‌های عملی و کارگاهی به‌صورت حضوری و موضوعات و مباحث نظری به‌صورت مجازی)	C116	۶م، ۴م، ۱م، ۲۷م، ۲۴م، ۱۲م
به‌روزرسانی قوانین و مقرات دانشگاه‌ها	C117	۲۶م، ۱۸م، ۱۱م
افزایش اختیارات دانشگاه	C118	۲۸م، ۱۴م، ۱۱م
تشویق توانمندسازی اساتید برای ارائه موثر آموزش مجازی	C119	۲۵م، ۱۵م، ۸م، ۴م
تخفیف هزینه پذیرش و ثبت‌نام	C120	۱۶م، ۲۴م، ۲۰م، ۳۰م
ضرورت همکاری دولت و دانشگاه	C121	۲۰م، ۱۱م، ۵م، ۳م
ترغیب و حمایت از بخش خصوصی برای	C122	۲۰م، ۱۶م، ۱۲م، ۷م، ۵م

	۲۹		مشارکت در امر توسعه آموزش الکترونیکی
	۱۵م، ۱۰م، ۲م	C123	چابکی و نوآوری در استفاده از روش جدید آموزشی
بهبود مستمر کیفیت آموزش	۷م، ۳م، ۲م	C124	تغییر در خطمشی نمره‌دهی
	۱۹م، ۱۴م، ۷م، ۴م	C125	طراحی برنامه‌های درسی و دوره‌ها
	۲۰م، ۱۱م، ۵م، ۳م	C126	نظارت و کنترل بر کلاس‌های مجازی
	۲۴م، ۱۸م، ۱۲م، ۵م	C127	بهبود مهارت‌های سنجش و آموزش مجازی
	۳۰		
تحولات آموزش- عالی	۲۴م، ۱۷م، ۷م، ۲م	C128	تحول اساسی ارزش‌های آکادمیک
	۳م، ۶م، ۱۰م، ۱۶م	C129	در حاشیه قرار گرفتن اخلاق علمی و هویت فرهنگی
	۲۴م		
	۲۰م، ۱۱م، ۵م، ۳م	C130	تعطیلی یا ادغام دانشگاه‌های کوچک در دیگر دانشگاه‌ها
	۱۲م، ۵م، ۴م، ۱م	C131	مصادره آموزش توسط کارتل‌های محیط مجازی مانند گوگل
	۲۶م، ۱۷م، ۱۳م، ۸م	C132	اشتغال از تحصیل مهم‌تر می‌شود
رود به دانشگاه	۱۲م، ۵م، ۴م، ۱م	C133	مخاطبان متنوع
	۳۴م، ۹م، ۱۴م، ۲م	C134	افزایش تعداد دانشجویان پزشکی به دلیل اهمیت موضوع سلامت
	۲۴م، ۱۸م، ۱۲م، ۵م	C135	اصلاح ساختار متمرکز و غیرمتمطف آموزش عالی در نظام پذیرش دانشجو
	۳۰		
	۱۲م، ۵م، ۴م، ۱م	C136	شکل‌گیری اشکال جدیدی از همکاری- های علمی بین‌المللی
	۲۴م، ۱۸م، ۱۲م، ۵م	C137	بین‌المللی شدن دوره‌های آموزشی (ارائه خدمات آموزشی برای هموطنان خارج از کشور و شهروندان خارجی)
	۳۰		
	۱م، ۴م، ۹م، ۲۰م	C138	تربیت شهروند جهانی
	۲۶م		
	۳۴م، ۹م، ۱۴م، ۲م	C139	پذیرش نامحدود دانشجو از سراسر جهان

۱، ۶ م، ۸ م، ۱۹ م، ۲۳ م، ۲۹ م	C140	فراهم نمودن زمینه دسترسی به کتابخانه های داخلی و خارجی
۵ م، ۱۱ م، ۱۸ م، ۲۲ م، ۲۸ م	C141	کاهش غنای فضای یادگیری
۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	C142	تعطیلی خوابگاه ها، کتابخانه ها، سلف- سرویس ها و ...
۱، ۶ م، ۸ م، ۱۹ م، ۲۳ م، ۲۹ م	C143	کاهش جامعه پذیری علمی دانشجویان
۲، ۴ م، ۸ م، ۱۱ م، ۱۸ م، ۲۴ م	C144	ظهور اشکال نوینی از رابطه استاد- دانشجو و دانشجو-دانشجو
۳ م، ۱۰ م، ۱۶ م، ۲۵ م	C145	تحول یادگیری الکترونیکی و تهیه زیرساخت های آن
۲ م، ۸ م، ۱۲ م، ۱۶ م، ۳۱ م	C146	شکل گیری پدیده پژوهش مجازی
۱۴م، ۸م، ۴م، ۳م	C147	طراحی آموزش عالی با اهداف نوین
۱ م، ۸ م، ۱۳ م، ۲۷ م، ۳۲ م	C148	توسعه یادگیری ترکیبی (حضوری + مجازی)
۱ م، ۴ م، ۹ م، ۲۰ م، ۲۶ م	C149	ادامه یادگیری الکترونیکی به صورت مکمل در شرایط اضطراری

براساس چارچوب مذکور و محصول پژوهش و با توجه به دسته بندی مضامین پایه و شناخت یک مضمون انتزاعی، ۶ مضمون فراگیر شامل ۱- مشکلات و محدودیت های وضعیت موجود و چالش های آموزش مجازی شامل ۱۴ مضمون سازمان دهنده، ۲- فرصت های آموزش مجازی شامل ۵ مضمون سازمان دهنده، ۳- پیامدهای آموزش مجازی شامل ۹ مضمون سازمان دهنده و ۴- راهکارهای توسعه آموزش مجازی شامل ۶ مضمون سازمان دهنده ۵- تحولات آموزش عالی شامل ۴ مضمون سازمان دهنده به دست آمد. به طور خلاصه شبکه مضامین مربوط به فرصت ها و چالش های آموزش عالی در شرایط شیوع کرونا و پساکرونا به صورت شکل (۱) می باشد.

شکل ۱ - مدل شبکه مضامین فرصت ها و چالش های آموزش مجازی در شرایط شیوع کرونا و پسا کرونا

بحث و نتیجه گیری

می توان گفت که بین المللی شدن آموزش عالی نیازمند تغییر فراوانی در عملکرد نظام های آموزش عالی و همچنین مؤسسات آموزش عالی است. سیاست گذاران در سطح ملی آموزش عالی در یک دنیای پیچیده کار می کنند و همین طور رهبران دانشگاه ها و دیگر مؤسسات آموزش عالی باید به طور همزمان روندی متضاد را اداره کنند و مأموریت ها و راهبردهای عملیاتی خود را براساس آن تعریف نمایند. تمرکز بیشتر بر روی مشارکت مشترک بین المللی، ارتباط رو به رشد بین المللی شدن، پژوهش و اشتغال، نیازمند بازنگری نقش و مسئولیت های مؤسسات آموزش عالی در مرزهای ملی و فراتر از آن است.

ویروس کرونا موجب تغییرات زیادی در جهان شده است. این تغییرات، دانشگاه ها و دیگر جنبه های نظام آموزشی را نیز در بر می گیرد. این دگرگونی ها ناخودآگاه تأثیرات خود را بر جنبه های گوناگون جامعه از

جمله فرهنگ و هنر، محیط زیست و ... گذاشته است. این همه‌گیری موجب تغییر نظام آموزشی به سمت استفاده از فضای مجازی شده است. چنین استفاده‌ای در بردارنده گستره‌ای مرکب از شش حالت است. ساده‌ترین حالت فقط سخنرانی در کلاس مجازی است و پیچیده‌ترین حالت، کلاس کاملاً برخط است (بازرگان، ۱۳۹۱). گذار از تدریس سنتی (کلاس درس حضوری) به تدریس کاملاً برخط ممکن است از جنبه‌هایی مورد ایراد واقع شود، اما این اتفاق می‌تواند به صورت مستقیم و غیرمستقیم از نابودی جنگل‌های بسیاری برای چاپ کتاب‌های درسی و آموزشی در سراسر جهان جلوگیری کند. این رخداد موجب رشد چشمگیر هنر و خلاقیت فردی شده و جنبه‌های روشن فناوری را به ما یادآور می‌شود؛ میانگین مطالعه افزایش می‌یابد و پیش‌بینی می‌شود که در جهان پسا کرونا انسان به سمت خردورزی بیشتری سوق خواهد کرد. این بحران موجب تغییر اهداف مطالعات از ملی به بین‌المللی و سبب ایجاد دغدغه مشترک جهانی شده است، چرا که هیچ کشوری نمی‌تواند صرفاً با تلاش ملی بر این ویروس غلبه کند و اهمیت کنار گذاشتن انزوای ملی و حرکت به سمت یکپارچگی جهانی مشخص می‌شود.

همچنین برای کاهش مخاطرات ناشی از همه‌گیری ویروس کرونا، دانشگاه‌های سراسر جهان باید تمهیداتی راه‌گشا و عملی را اجرا کنند. از جمله می‌توان اولویت دادن به آموزش مجازی و فراهم کردن تجهیزات لازم برای این نوع آموزش برای همه دانشجویان، به خصوص دانشجویان مناطق محروم‌تر را نام برد. بازگشایی آزمایشگاه‌های تحقیقاتی به صورت نوبت‌بندی شده و با حفظ فاصله اجتماعی و استفاده از ماسک برای هر شخص با مسئولیت بررسی و اعمال قوانین توسط مسئول هر آزمایشگاه، نیازمند نظارت دقیق و کامل هیأت ناظر دانشگاه است تا تحقیقات دانشگاهی در بحران ایجاد شده به‌طور مؤثر تداوم یابد. بازگشایی این محیط‌ها باید به صورت مرحله‌به‌مرحله و با توجه به شرایط موجود شیوع ویروس باشد.

کتابخانه‌ها باید دسترسی آسان و رایگان به منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی را برای دانشجویان، پژوهشگران و دانشمندان فراهم آورند و امکان اشتراک بین‌دانشگاهی را نیز تسهیل کنند.

اسکان دانشجویان در خوابگاه‌ها نیز باید با کاهش تعداد افراد به یک تا دو نفر در هر اتاق صورت گیرد و تردد دانشجویان بین دانشگاه و خوابگاه با سرویس‌های مخصوص دارای شیوه‌نامه‌های بهداشتی صورت پذیرد. کلاس‌ها، کنفرانس‌ها و جلسات نیز تا حد امکان باید به صورت مجازی برگزار شود و در صورت نیاز به برگزاری حضوری، جمعیت کم و رعایت فاصله مطلوب دو متری مدنظر قرار گیرد. برای برگزاری اینگونه کلاس‌ها، امکان پخش زنده به صورت مجازی نیز باید فراهم شود. همه‌گیری ویروس کرونا سبب تغییر سیاستگذاری‌های کلی و تحمیل هزینه‌های پیش‌بینی نشده‌ای شده که ضرورت برنامه‌ریزی‌های دقیق و مدون و همچنین اتحاد ملی و بین‌المللی و انتقال تجارب سودمند در جهان را بر همگان آشکار می‌سازد.

یکی از تحولات آموزش عالی در دوران پسا کرونا کاهش محسوس اهمیت دانشگاه‌ها در حیطه‌های مختلف اجتماعی است و آموزش حرفه‌ای به سمت نهادهای کوچک‌تر، کارآمدتر و پویاتر خواهد رفت. همه‌گیری ویروس کرونا در ایران سبب شد که آموزش عالی نیز مانند همه مقاطع نظام آموزشی با

تعطیلی کلاس‌های درس حضوری به کلاس‌های مجازی در فضای الکترونیکی روی آورند. بدیهی است برگشت به حالت قبل از کرونا نه تنها امکان‌پذیر نیست، بلکه تحول دیجیتال در دانشگاه‌ها در پسا کرونا ضرورت دارد.

در مولفه «هویت و جایگاه دانشگاه» شاهد تغییر و تحول در چرخه علم و رفتار آکادمیک و تحول اساسی ارزش‌های آکادمیک خواهیم بود. در مورد مولفه «ورود به دانشگاه» پاسخگویان معتقدند ساختار متمرکز و غیرمنعطف آموزش عالی در نظام پذیرش دانشجو اصلاح می‌گردد. در مؤلفه «زندگی دانشگاهی» پاسخگویان معتقدند اشکال نوینی از رابطه استاد- دانشجو و دانشجو- دانشجو ظهور می‌یابد. از آنجا که مشکل زبان خارجی یکی از اساسی‌ترین موانع کشور در راه توسعه ارتباطات علمی بین‌المللی است و با توجه به این واقعیت که زبان انگلیسی به‌عنوان «زبان جهانی» در اجتماع علمی پذیرفته شده است، ناگزیر باید در زمینه آموزش و فراگیر کردن زبان انگلیسی در بین دانشگاهیان، و دوزبانه شدن دانشگاه‌ها سیاست و استراتژی متفاوتی از آنچه تا کنون دنبال شده است، اتخاذ کرد. در مؤلفه «بین‌المللی شدن» نیز روندها نشان می‌دهد اشکال جدیدی از همکاری‌های علمی بین‌المللی شکل می‌گیرد. این نتایج با تحقیقات نیکولسکو و همکاران (۲۰۰۹) سازگاری دارد.

نتایج این پژوهش نشان داد یادگیری الکترونیکی می‌تواند در سال‌های آینده سهم بسیار قوی‌تری در آموزش عالی داشته باشد و آنچه تا کنون دیده‌ایم همان محتواها و مطالب سنتی بر روی بستر مجازی بوده درحالی‌که یادگیری الکترونیکی یک پایه آموزشی متفاوت دارد. در مورد روند «الکترونیکی شدن»، مرجح‌ترین سناریو عبارت است از تداوم یادگیری الکترونیکی به‌صورت فعلی و به‌عنوان مکمل در شرایط اضطراری به‌گونه‌ای که یادگیری ترکیبی (حضور + مجازی) توسعه و پژوهش مجازی رواج می‌یابد. این تحول با نظرات جاوشا کیم (۲۰۲۰) سازگاری دارد. انتظار می‌رود آموزش آنلاین نه به‌عنوان یک سبک موقت و کوتاه‌مدت، بلکه به‌عنوان یک شیوه و روش ماندگار در حوزه آموزش عالی به شکلی جاافتاده، سهل و روان جریان یابد و با تقویت زیرساخت‌های موجود و تأمین نرم‌افزارهای مناسب و مورد نیاز اشکالات موجود برطرف گردد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های مصاحبه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تأمین شد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

¹ . Joshua, Kim.

منابع

الف- فارسی

- آراسته، حمیدرضا. (۱۳۸۵). همکاری بین‌المللی آموزش عالی در ایران و چگونگی بهبود آن. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۲(۱)، ۹۹-۱۱۵.
- ابطحی‌فروشانی، سیده آسیه و کتابی‌فشکی، مریم و میرزایی‌عباس‌آبادی، حامد (۱۳۹۹)، ادراک از آموزش‌های مجازی در دوران کرونا، دومین کنفرانس مهندسی صنایع، اقتصاد و مدیریت، <https://civilica.com/doc/1114292>
- ابوالحسینی، محمد و میرزائی، یاسر و حنیفه‌زاده، مرتضی (۱۳۹۹). چالش‌های آموزش الکترونیکی در دوره کرونا، کنفرانس بین‌المللی جهش تولید و اثرات آن بر اقتصاد ایران در سایه بحران کرونا، تهران، <https://civilica.com/doc/1129242>
- اظهری، ندا. (۱۳۹۹). سیستم آموزش عالی چگونه با بحران کرونا کنار آمده است؟ فصلنامه دانشگر. شماره ۸۳.
- بازرگان، عباس. (۱۳۹۴). استانداردهای آموزش عالی: از آرمان تا واقعیت. نامه آموزش عالی، ۸ (۳۰)، ۱۱-۲۲.
- بازرگان، کاوه (۱۳۹۱). جایگاه تعامل انسان و رایانه (HCI) در سیستم‌های یادگیری الکترونیکی مبتنی بر منابع آموزشی باز و آزاد. سخنرانی علمی (پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات) از مجموعه سخنرانی‌های انجمن یادگیری الکترونیکی ایران ... بارگیری شده در تاریخ ۹۸/۱۰/۲۵ از سایت randoc.ac.ir/events/1018
- تاب، محمد (۱۳۹۱). تبیین الگوی توسعه منابع انسانی برای دستیابی به اقتدار علمی در آموزش عالی ایران. قابل دسترسی از: <http://www.smtc.ac.ir>.
- جباری، کامران؛ ایمان‌زاده، علی؛ احمدزاده پورناکی، رعنا و همراهزاده، ملیکا (۱۳۹۶). مقایسه تأثیر آموزش الکترونیکی با روش سنتی بر یادگیری مهارت‌های زبان انگلیسی دانش‌آموزان، فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی ۷ (۳)، ۱۴۳-۱۲۷.
- حافظی، رضا. (۱۳۹۹). هیئت علمی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور. همه‌گیری کرونا، بستر دگردیسی دانشگاه سنتی به سمت دانشگاه جامعه محور. فصلنامه دانشگر. شماره ۸۳.
- شهبابی، علی. و فائض، علی. (۱۳۸۹). ارزیابی و اولویت‌بندی موانع ارتباط دانشگاه و صنعت (مطالعه موردی شهرستان سمنان). فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۴(۲)، ۹۷-۱۲۴.
- عباسی، محمدرضا و شیرپزآرانی، علی‌اصغر (۱۳۹۰)، سیاست‌گذاری کیفیت آموزش عالی: چالش‌ها و چشم‌اندازها، پنجمین همایش ارزیابی کیفیت در نظام دانشگاهی، تهران،

<https://civilica.com/doc/187983>

عاشوری، جمال؛ کجیاف، محمدباقر؛ منشی، غلامرضا و طالبی، هوشنگ. (۱۳۹۳). مقایسه اثربخشی روش‌های آموزشی مبتنی بر وب، یادگیری مشارکتی و سنتی بر انگیزه پیشرفت و پیشرفت تحصیلی درس

زیست‌شناسی، <https://civilica.com/doc/369711>

غلامی، منصور. (۱۳۹۹). مقاله گذار از تنگناهای آموزشی در زمانه شیوع کرونا. فصلنامه دانشگر. شماره

۱۳.

کاوایی، حسن؛ و نصر، احمدرضا. [gtthtjfh](https://doi.org/10.21860/gtthtjfh.1395) (۱۳۹۵). سنتز پژوهی چالش‌های برنامه‌های درسی آموزش-

عالی کشور در دهه اخیر و راهکارهای پیش رو. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۷(۱۳)، ۳۶-۷.

کیایی جمالی، سیدمهدی؛ فتحی واجارگاه، کورش؛ موسی‌پور، نعمت‌اله؛ و خراسانی، اباصلت. (۱۳۹۷).

بررسی جهت‌گیری‌های برنامه‌درسی در دوره تمرکزگرایی در نظام آموزش عالی ایران. مجله مدیریت و

برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۱(۱)، ۱۵۹-۱۸۴.

مشایخ، فریده. (۱۳۹۴). پیشگفتار مترجم. درگوتیه، ک. و تاردیف، م. (۲۰۰۵). پداگوژی: علم و هنر

یاددهی: یادگیری از دوران باستان تا به امروز (نظریه و کاربرد)، چ دوم، تهران سمت.

معین، محمد. (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی معین. انتشارات فرهنگ نما.

ملاعباسی، محمد. (۱۳۹۹). تأثیر پاندمی کرونا بر آموزش عالی از نگاه دکتر محمد ملاعباسی. سایت

پژوهشکده تحقیقات راهبردی. <https://csr.ir/00001Y>

ب- انگلیسی

Ainley, M. & Armatas, C. (2006). Motivational perspectives on students' responses to learning in virtual learning environments. *In The international handbook of virtual learning environments*, 365-394.

Barnett, R. (2009). Knowing and becoming in the higher education curriculum. *Studies in higher education*, 34(4), 429-440

Biggs, J., & Tang, C. (2007). Teaching for Quality Learning at University. University of New South Wales, Australia.

Braun, V., and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.

Borch K. Daimer S. De Roure D. C. Deketelaere K. Dimitropoulos, A., Felt, U. et al. (2015) The Knowledge Future: Intelligent policy choices for Europe 2050. Report by an expert group on Foresight on Key Longterm Transformations of European systems: Research, Innovation and Higher Education.

Bridges, D. (2000). Back to the Future: the higher education

curriculum in the 21st century, School of Education and Professional Development, University of East Anglia, Norwich, UK. *Cambridge Journal of Education*, 30(1), 37-55.

Campos Soto, M. N., Navas-Parejo, M. R., & Moreno Guerrero, A. J. (2020). Virtual reality and motivation in the educational context: Bibliometric study of the last twenty years from Scopus. *ALTERIDAD. Revista de Educación*, 15(1), 47-60.

Fırat, M. Kılınc, H. & Yüzer, T. V. (2018). Level of intrinsic motivation of distance education students in elearning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(1), 63-70.

Hanna, D. E. (2003). Building a leadership vision eleven strategic challenges for higher education,. *Journal on Higher Education*, 38(4): 25-34.

Huang, Y. C. Backman, S. J. Backman, K. F. McGuire, F. A. & Moore, D. (2019). An investigation of motivation and experience in virtual learning environments: a selfdetermination theory. *Education and Information Technologies*, 24(1), 591-611.

Jarvis, P. (2008). Globalization, Lifelong Learning and the learning society. London and New York: *Routledge*.

Karim Abed E. (2019). Electronic Learning and its Benefits in Education.EURASIA]. *Journal of Mathematics. Science and Technology Education*. 2019; 15 (3): 1-8.

Kew, S. N. Petsangsri, S. Ratanaolarn, T. & Tasir, Z. (2018). Examining the motivation level of students in e-learning in higher education institution in Thailand: A case study. *Education and Information Technologies*, 23(6), 2947-2967.

Kim, Joshua. (Apr.1, 2020). Teaching and Learning after COVID-19. Insid Higher Ed, Reterived from. <https://www.insidehighered.com/digital-learning/blogs/learning-innovation/teaching-and-learning-after-covid-19> .

Kumar, D. (Apr.29, 2020). Impact of COVID-19 on higher education. Higher Education Digest,Reterived from <https://www.highereducationdigest.com/impact-of-covid-19-on-higher-education>.

Lincoln, Y., and Guba, E. (1985). Naturalistic inquiry., *Sage Publications: Newbury Park, CA*.

Mammadova H.A. Gasimov. H. E-university: conceptual, technological and architectural approaches. *J Problems of information technology*. 2017: (2): 51-62.

McCord, A. (2003). Institutional repositories: Enhancing teaching, learning, and research. *Educause Evolving Technologies Committee*.

McFall, K. (2008). Technology and Diversity in Higher Education: New Challenges (review). *The Review of Higher Education*, 31(2), 250-251.

Nicolescu, L., Pricopie, R., & Popescu, A. (2009). Country differences in the internationalization of higher education – How can countries lagging behind.

Rossi, F. (2010). The governance of university-industry knowledge transfer. *European Journal of Innovation Management*, 13(2), 155-171

Tess, M. (2009). Formative computer-based assessment in higher education: the effectiveness of feedback in supporting student learning. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 34(2), 181-192

West, G. B. (1999). Teaching and Technology in Higher Education: Changes and Challenges. *Journal article of Adult Learning*, 10(4), 16-35

Research Paper

Perceptions of Faculty Members and Students about Higher Education in the Post Covid Era

Mahboobeh Zamani ¹

Abstract

Introduction: The purpose of this research is to investigate the perceptions of professors and students about the state of higher education in the post covid era.

Research methodology: The current research is practical in terms of its purpose, which was carried out with a qualitative approach of content analysis and using an exploratory strategy. the population of 35 people including professors working in higher education and students of various degrees including master's degree and doctorate in Bushehr province and sampling was done in a purposeful way (based on the knowledge and judgment of the researcher) and it has been done until reaching theoretical saturation. The criteria for entering samples for professors was at least graduate education. Finally, 15 professors and 20 students participated in this research. Data were collected through semi-structured interviews and based on the pattern of qualitative interviews, in an approximate period of 30 to 45 minutes, in person and virtual ways in the context of social networks. became.

Findings: Based on the findings of the research and according to the classification of basic themes and the recognition of an abstract theme, six global themes include: problems and limitations of the existing situation and challenges of virtual education including 14 organizing themes; educational opportunities. Virtual includes five organizing themes; consequences of virtual education including nine organizing themes and; virtual education development solutions including six organizing themes; higher education developments including 4 organizing themes were obtained.

Discussion and conclusion: The results of this research, which was based on a descriptive approach, showed; In order to play a positive and meaningful role in the post-corona era, higher education needs to adjust itself based on the components of structure and management, environmental and international responsiveness, and curriculum design.

Key words: Perceptions of faculty members, students, higher education, post-coronavirus.

---

¹ PhD student in educational management, Department of Educational Sciences, Islamic Azad University, Kazerun branch, Kazerun, Iran.(zamani.m2360@gmail.com)